

Puisniitudelt saadi püsivalt heina, tarbe- ja küttepuid, ravimtaimi, pähkleid, seeni ja muid igapäevaseks eluks tarvilikku midagi vastu andmata. Ainsaks väetiseks on puisniidul mahalangenud puulehed ja kõdunev kulu. Sügisel, pärast heinaniitmist karjatati puisniitudel loomi. Kui puisniitu kasutatakse kevadest sügiseni karjamaana, muutub rohustu liigiline koosseis, areneb tihedam põõsarinne jmt., seetõttu nimetame selliseid kooslusi puiskarjamaadeks.

Puisniitudel kujunes neile ainuomane majandamistsükkel. Kevadtööd algasid kohe pärast maapinna tahenemist, kui korjati kokku langenud oksad, riisuti lehed, tasandati mutimullahunnikuid ja teisi ebatasasusi. Kevadist heinamaariisumist kutsuti piirkonniti erinevalt: heinamaade puhastamine, risu korjamine (Jüri kihelkond), heinamaade laastamine (Kihnu). See oli naiste töö, sest langes ajaliselt kokku kevadkänniga, millega olid mehed seotud). Eestis on puisniitude kevadise riisumise traditsioon siiani säilinud Kihnu saarel. Kokkuriisutud oksad seotakse seal kas kimpudeks ja kasutatakse kütteks või hilisemast ajast pärit kombel põletatakse kohapeal. Kokkuriisutud lehed pannakse tavaliselt hunnikutesse põõsaste ja puude jalamile.

Lisaks kevadisele riisumisele võidi sel ajal loomasööda puudusel ka loomi karjatada. Kevadine karjatamine oli laialdaselt levinud ka Eesti heinamaadel kuni 19. sajandi teise pooleni.

Heinategu algas juunis. Enamasti niideti puisniidud kõige viimases järjekorras, kui lagedatelt heinamaadelt hein tehtud, sest hein valmib puisniitudel aeglasemalt ja põuaht on samuti väiksem. Sageli olid puisniidud ka kodust kaugemal ja esmajärjekorras niideti kodule lähemad niidud.

Hein niideti vikatitega kogu rohukamara ulatuses, kaasa arvatud põõsaste alt ja puude vahelt. Puisniiduheina niitmine oli kergem kui lagedal heinamaal kasvanu niitmine. Kui puurinne oli heina kiireks kuivamiseks liiga tihe, siis riisuti rohi lagedamatele lappidele. Hein kas veeti kohe niidualadelt ära või pandi kohapeal küünidesse ja saadudesse, kust seda talvel vastavalt vajadusele toodi. Tänu suhteliselt hilisemale niitmisele said valmida suure osa rohttaimede seemned, mis aitas säilitada puisniitude liigilist mitmekesisust.

Pärast heinateo lõppu alustati puisniitude karjatamisega. Selleks aeti kariloomad kasvanud ädalale, kuhu nad jäid taimekasvu lõpuni. Kui karjamaid oli piisavalt, siis puisniitudel loomi ei karjatatud. Heinateo lõppemise järel algas lehisvihtade valmistamine ehk puude lehistamine. See kestis juuli lõpust oktoobrini, kuni lehed olid veel värsked. Peamiselt kasutati kaske, sangleppa, jalakat, pihlakat, vahert. Skandinaavias kasutati selleks lehistamist ja esimest korda lehistati puu, kui ta läbimõõt oli 12-15 cm. Selleks lõigati 2-3(4) meetri kõrguselt

maapinnast puu latv maha. Lõikamiskõrgus valiti selline, et vähemalt paar madalamat oksa jääks kasvama. Lõigatud oksad seoti kimpudesse ja kasutati loomade talvesöödaks. Sama puu lehistati uuesti 3-5 aasta vaheajaga.

Lehistamine suurendas puistu vanust, sest sellised puud elavad kauem kui nende loomulikult kasvavad suguvennad. Selle peamiseks põhjuseks on tõenäoliselt puude suuruse vähenemine, sest neil puuduvad suured oksad ja ladvad, mis võiksid murduda. Lehisvihtadel oli oluline roll põllumajanduse arengus, sest see suurendas puisniitudelt saadava loomasööda hulka 1,5 korda võrreldes puudeta niitudega ning puuokste ja lehtede valkude ja vitamiinide sisaldus on tunduvalt suurem kui heinal. Vihtade söömise korral olevat lehmad andnud ka rohkem piima ja haavavihad olnud kasulikud hobuste hammastele.

Eestis seda tüüpi lehistamine levinud ei olnud ning lehisvihtade tegemiseks raiuti puude ja põõsaste oksa kaootilisemalt, sageli lausa maapinnalt.

Puude lehistamine oli laialt levinud ka Inglismaal. Suure erinevusena kasutati raiutud oksa küttena. Seetõttu toimus okste lõikamine ajal, kui puud olid raagus (novembrist aprillini). Raiumistsükkel oli keskmiselt 15 aastat. See traditsioon kadus aga juba 19.saj. jooksul enamikust kohtadest ning asendus puude raiumisega.

Pärast rehepeksu ja põllutööde lõppemist hakati puisniitudelt hagu raiuma. Enamasti tehti seda karjamaadel, aga kui heinamaad olid liiga täis kasvanud, siis ka sealt. Heinamaal raiuti hagu maapinnalt, kuid karjamaadele jäeti 5-10 sentimeetri kõrgused tüükad. Hagu seoti kubudesse, mida üks mees jõudis heinamaalt 35 tükki päevas ja karjamaalt 50 tükki teha.

Puisniitu ei raiutud kunagi puudest päris lagedaks. See oli eriti oluline, sest puude looduslik järelkasv regulaarselt majandatavatel niitudel puudub või on väga väike. Kütte- ja tarbepuidu saamiseks raiuti peamiselt neid puid, mis ilmutasid juba kuivamise märke. Kännust kasvama hakanud võrsetest raiuti enamik iga paari aasta tagant, kuid paar tükki jäeti kasvama uue puu saamiseks. Niimoodi kujunesid meie puisniitudele iseloomulikud mitmetüvelised puud ning vastavat kooslust nimetatakse raiutavaks puisniiduks.

Tänapäeval on puisniidud oma varasema majandusliku tähtsuse peaaegu täielikult minetanud - heina saadakse lagedatelt kultuurheinamaadelt ning metsa tehakse eelistatult lageraietena. Niitmata-karjatamata puisniidud võsastuvad paraku kiiresti. Eriti märgatav on puisniitude kadumine Eesti saartel.

Puiskarjamaade kasutus

Puiskarjamaade kasutamine erineb oluliselt puisniitude omast. Puiskarjamaade majandamine on lihtsam kui puisniitudel, sest jääb ära töömahukas niitmine ja heina kokkupanek. Et ainult karjatamine ei ole puude ja põõsaste juurdekasvu ärahoidmisel piisav, on puiskarjamaadel üheks peamiseks tööks liigsete puude ja põõsaste eemaldamine, ka lehisvihtade tegemine. Edela-Soome saarestikus kasutati nii raiumist kui ka põletamist. Puiskarjamaade puhastamist tehti kevadel enne riisumist või riisumise ajal. Põletamist kasutati peamiselt kadakate ja kanarbiku tagasitõrjumiseks ning paksema koorega puud jäid tulest puutumata.

Karjatamisele on vastupidavamad kiirekasvulised puuliigid. Loomad eelistavad neid lehtpuid, mis on mahlasemate ja magusamate võrsete ja lehtedega, nagu saar, tamm, pärn, vähem süüakse kaske ja leppa. Varakevadise karjatamisega on võimalik puiskarjamaad kergemini taastada ja korras hoida, sest rohtu on siis vähe ja loomad on aplad puhkevate pungade ja mahlaste lehtede peale. Puiskarjamaal on karjatatud ka sigu, kes söövad väga kiiresti heinkamara ühtlaseks. Kesikud ja vanemad sead ei vaja mitmekesisel karjamaal ka lisaööta, nad eelistavad nooremat, liblikõielisterikast rohustikku. Sigade koplid nõuavad vaid tihedamat aeda, alumised traadid peavad olema madalamal ja lähestikku.

Puis- ja metsakarjamaid oli Eestis veel möödunud sajandi algul rohkesti. Tõenäoline on nende osatähtsuse uus suurenemine lähitulevikus, kui rakenduvad majandamistoetused ja osa uuesti kasutusse võetavatest aladest tehakse kõigepealt karjamaadeks. Nii on see Rootsis ja Soomes, kus niidetavate puisniitude osatähtsus on väga väike võrreldes puiskarjamaade omaga.